

[BÉTERA EN EL] ONOSMASTICON CATALONIAE

Joan Caronimas

Curial Edicions Catalanes

Barcelona 1994

502 pp.

---

p. 493

BÉTERA.

La important valenciana, uns 12 K. al NO de la capital.

PRON. MOD. *bétera*, a Val. etc., 1959, a la vila mateixa, a Nàquera, Villamarxant, etc. 1962.

DOC. ANT.: 1237 els moros d'allà rendiren la població i el castell, a Jaume I (Crón. Ag. p.297) sota promesa de conservar-los els bens i la religió, i llavors no sols "obriren-nos les portes" sinó que "lexam aquí la regina ab cavallers tro X, en bastiment"; era, ja, doncs, població murallada i prou important i forta per deixar-hi la reina, amb una guarnició reduïda, com a posició prou fortificada. També en el Rept. (doc. de 1237): Bétera, sense precisar si és vila o alq. (371); 1280: id. (Mtz. Fdo., doc Val. ACA II, 1171); 1332 (BABL V, 121). SSiv. (146-147) ens dóna altres dades, de 1364 (fent enderrocar el castell), de 1392, 1326 i 1437. A fi del s. XVI tenia 140 cases de moriscos, però també església cristiana i parròquia ja antiga. El 1609, 170 de moriscos, senyorejats per Jaume Sorell (Reglà, 109); 123 (i 10 cristians) 188 en el cens de 1563 ss. (Lapeyre). Bibliog. c. 1774 4n Lz. Vargas (II.83).

Val la pena d'extractar els extensos paràgrafs que li dedica Cavanilles, [...]

ETIM. És evident que és nom molt anterior a la conquesta, citat sense variacions de la seua forma moderna, en molts de documents fins a la fi del s. XVI, en què encara era una població sobretot morisca; i moriscos que havien inspirat desconfiança, puix que Pere el Cerimoniós enderroca el castell i prohibeix que se n'hi torni a fer, tot i l'amenaça de la guerra, llavors encesa, amb Castella.

Fora d'això poc més es pot dir de ben segur, sinó que no és un nom de formació

aràbiga; a desgrat de l'envit que aparenten donar el trilaterisme i l'antiguitat mora, anterior a Jaume I; però no hi ha arrel aràbiga *bṭr* en absolut i *bṭr* és bastant rara, fora d'algun sentit respecte de ser postnominal de l'hel·lenisme *al-bâitar* "manescal", "curander" (ἰππίαερος) (altrament tampoc gens general).¹

La conseqüència és que ha de ser d'herència prearàbiga i mossàrab en una forma o altra. dins això examinarem diverses hipòtesis:

A) PĚTRĚA, sigui adjectiu femení, epítet del nom d'una població, o més aviat neutre plural, en el sentit de "*paratges rocosos, pedregosos*". Com a justificació bastarà rellegir la descripció de Cavanilles, el geògraf i naturalista més objectiu i savi que hi ha hagut. En l'aspecte fonètic, inobjectable; car el mossàrab conservava sorda la -T-; i, descomptant que el nom passà a través del filtre aràbic, la *p-* havia de convertir-se en *b-* i alterar el grup de tres consonants: *-try-* era impossible en sil·labisme aràbic: d'on *bétira* > *Bétera*. Recordem tota mena de casos on la intervenció de l'àrab ha invertit els grups de consonants, en particular els de R: *Quatretonda CORTE RETUNDA, Qu(a)tremitjana CORTE MEDIANA...*

B) (VILLA) VĚTĚRE: simplicíssim en l'aspecte fonètic, ben hipotètic, però, en els altres. Assagen una via per justificar-lo de l'estudi de Serra i Nàquera, els dos pobles veïns que formen sèrie de tres amb Bétera, de dalt a baix, resulta probable o assegurat, que tots dos porten en comú un nom com Nàquera; el Nàquera d'avall (=el poble modern d'aquest nom) i el (Nàquera de la) Serra, després abreujat deixant-hi l'últim mot; la teoria pre-romana d'uns aigüamolls han resultat ben incerta, però àdhuc si aquesta porta es tanca definitivament, queda la possibilitat que Bétera hagués format part d'aquest trio; possiblement participant, en algun moment, en el mateix non de *Nàcara*, i després, en colonitzar-se més amunt el territori comú, li quedés a Bétera un nom "*Nàcara VETERE*", "*la Nàquera més vella*".

Resta això ben hipotètic. Pot ser més investigacions ho comprovaran? Per això no silenci aquesta teoria en què he pensat alguns anys; més que més perquè potser podríem prendre el mot en un altre sentit: VĚTĚRA subst. n. pl. "*enderrocs de construccions antigues*" (antigens com diu en Mall, etc); tant o més hipotètic, o si valen, arbitrari, per més que imaginar que invasors vandàlics (germànics o normands) varen destruir en un temps una població anterior.

C) VĪTRĚA, potser en el sentit de "*rocam vitrificable, de color cristall bord*". Però és tant o més arbitrari en aquest lloc, que prou ens ho hauria dit el gran mineralog Cavanilles, i el que ell ens diu és que les pedreres de marbre (que, estirant-ho, podríem encara qualificar d'aspecte vitri) són a Nàquera, no pas en el te. de Bétera.

D) Tanmateix, potser quelcom, si no aràbic, tramès pels àrabs o moros? Alemany, *Geograf.* p.97, suggereix identificar aquesta vila amb una alqueria "Bätta", que ens diu citada per Yaqut en la regió de València; falta comprovar-ho, car no dona cita

gaire precisa. Però també SSiv. ens diu, p.91, “*Batti: escribe Casiri que en este lugar del reino de Val. nació el hombre de letras ár. Ahmed ben Abd-el-Walid, el año ... 1095 (de J.C.); desconocemos la situación de este poblado*”. Ni Alemany ni Casiri són de fiar, ni en exactitud ni en esperit crític; diríem que l’un confirma l’altre?; o que Alemany s’envola des d’una afirmació de Cassiri, brodant-hi un poc?; car l’únic que en consta que digué Yaqut és que hi ha moltes poblacions dites *Bäit* a Orient! és clar! puix *bäit* significa “estatge, casa”, en àrab; o bé amb *al batt ‘alsînã* que Yaqut cita entre els noms d’ocell (DOZY supp. 239b). Ara bé prenguem-ho com a ferm? Llavors falta tota concreció geogràfica puix que és solament “*en el reialme de València*”; i faltaria explicar *-era*². Cap imaginar que se li havia afegit per influència del veí Nàquera i fóra allò de “*muy largo me lo fiáis*” del *Don Juan* de Tirso. I que fóra el mot *batta*? Ben difícil que fos aràbic.³ Llavors pre-romà?; per al nostre mot en concret, resta arbitrari.

E) Pre-romà? no es pot negar en principi. M.LÜBKE, en *Hom. MZ PI. 1925*, I 179-80, el posava junt Éngueran i Nàquera. EGARA, i altres NLL hispànics, entre els noms pre-romans amb una vaga desinència *-era / -ara*; a falta d’altra cosa, inspirant-me en M. LÜBKE, jo el posava vagament com a pre-romà (E.T.C. I, 227) car no és contradictori de la companyia toponímica amb Llúria, Olocau, Segart, Segó/Sagunt, Enesa, etc. Però resta vague i arbitrari, com tot seguit vaig reconèixer, pensant-hi, car també ho és el vague “sufix” suposat per M. LÜBKE; i l’etim. pre-romana d’Enguera i Nàquera ha resultat ser ben incerta (més aviat aràbic aquest i romànic moss. l’altre).

Així i tot vaig restar a l’aguait, recaptant arreu possibles parònims inductors en la nostra banda d’Europa. No ho és Bétera com acabo d’establir-ho, ultra el decisiu desacord en l’accentuació. En el Baix Rin (colònia Ulpia Traiana Vetera: en la zona dels Ubii, al NO de Colònia) que m’interessà perquè Vetera amb *a* no correspon al llatí *veterem* i corrien intents de cercar-li un origen pre-romà. Tanmateix potser venia de *Castra Vetera* nom plural. L’autoritat major WERSGERLER (Rhen. Germ.-celtich, 241-2) es declara escèptic; les formes posteriors (*Beurtina, Bartunensis*, cap als ss. VI-VIII) podrien comprovar que és pre-romà, però impossible que sigui cèltic, i més aviat s’inclina per un protogermanisme, versemblant a causa de variants documentades, com *Vataramhae* que, semblen guiar-nos vers al germ. comú *Watar* “aigua”. Doncs, res d’aplicable a la indagació de Bétera.

La conclusió és que A) és, de molt, la via més versemblant i la més fundada i inobjectable; sense perdre de vista B) per si esbrinaments posteriors li llevessin alguna part del que té d’arbitrari i massa inapropiat; deixem E) com a vague i infundat, i descartar del tot, després de la llarga investigació les vies C i D.

En un mot PĚTRĚA “paratges rocosos”, amb transposició de *tria>tira*, i la *p*-pronunciada *b* per l’àrab.

NOTES DE L'AUTOR:

1. Fins i tot aquest *battar* (“derevire” de RMa. 340. 9) fóra inaplicable fonèticament, en particular perquè davant l'emfàtica *tt* la *a* no podria donar res més que à romànica. Res a veure amb Albaterra que no és aràbic contra el que digué Asín sinó el que n'he demostrat S.V.

2. Corregir la *tt* en *tr*? Molt difícil segons l'escriptura aràbiga: una *r* pres per *tešdid* posat massa a l'esquerra? Quasi inconcebible.

3. Impossible *batt* “à nec, oca” car davant *tt* la *a* no podria passar a *e*. Hi ha en els diccionaris un arrel *batt* “talla” però sense substantiu aplicable, i sembla ser molt rar o estrany a l'hispanoàrab: només alguna dada oriental en DOZY (suppl. I 50b, fora del manlleu romànic *buttiya*), no en PALC.; en RMa “scindire” (571. 9 f) però la glossa “*inter virum et uxorem*” deixa entendre una acció eròtica figurada: “practicar el coit”.